

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Dilin İşlevleri Açısından Orhun Yazıtları Orkhun Inscriptions In Terms Of The Functions Of The Language

Ertuğrul ÇEÇEN

Öğr. Gör., Fırat Üniversitesi Rektörlük

ertugrul-cecen@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-5040-1297

Öz: İnsan, dünyaya adımını attığı ilk andan itibaren kendisini diğer varlıklardan ayrı kılan sorgulama yetisiyle bilincindeki soruları cevaplama ve anlamlandırma arayışına girmiştir. Bu süreç sonunda insan, bireysel bir kimlikten çıkıp toplumsallaşarak duygu ve düşüncelerini bir başkasına aktarma ihtiyacı duymuştur. İnsanlar, dili belirli kurallara dayandırarak önce küçük gruplar hâlinde iletişim sürecini başlatmış sonrasında ise bu süreç kuralların yaygınlaşıp kabul edilmesiyle toplumun geneline yayılmıştır. Ancak bu iletişimin ilk başlarda eş zamanlı bir şekilde gerçekleşmediği de görülmüştür. Kutsal kitaplar, mağaralara çizilen resimler, kalıntılar ve dikilen yazıtlar, gelecekteki toplumlara kalıcı ve etkileyici bir ileti göndermenin amacına hizmet etmiştir. Türk milletinin en değerli miraslarından olan Orhun Yazıtları da devlet yönetiminin nasıl olması gerektiği, dönemin Türk boyları ile kağanları, Türklerin iç ve dış mücadeleleri ve Türk kültür unsurları gibi birçok kavram hakkında Türk milletine göndermiş olduğu iletilerle çağının sınırlarını aşan bilgilendirici ve öğüt verici bir iletişim kaynağıdır. Bu çalışmada dilin iletişim gücü ve işlevleri, dil felsefesi açısından ele alınarak Kültigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk Yazıtları'ndaki iletiler, ünlü dil bilimci Jakobson tarafından belirlenen dilin altı temel işlevi çerçevesinde incelenmiştir. Bu incelemeler sırasında yazıtlar aracılığıyla aktarılan ifadeleri tek bir işlev içinde değerlendirmek mümkün olmadığı için ağır basan işlev ön plana çıkarılmıştır. Bilge kişilerin duygu ve düşüncelerini yansıtan bu iletilerdeki derin anlam yapıları ve alıcıyı doğrudan etkileyen iletişim biçiminin dilin birçok işlevini barındırdığı ve yazıtların en çok anlatım işlevi aracılığıyla Türk milletine seslendiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orhun Yazıtları, İletişim, Dilin İşlevleri.

Abstract: Since the very moment human beings set foot on earth, they have embarked on a quest to answer and give meaning to the questions arising from their unique capacity for inquiry—a feature distinguishing them from all other beings. Over time, as individuals moved beyond solitary existence and became members of social communities, they felt the need to convey their emotions and thoughts to others. Initially, communication processes were established within small groups through the development of rules governing language use. Subsequently, these processes expanded and were adopted by wider societies as these rules became widespread and standardized. However, it should be noted that in the early stages, communication was not necessarily synchronous or interactive. Sacred texts, cave paintings, remnants, and inscribed monuments served the purpose of sending enduring and impactful messages to future societies. Among the most significant

Geliş Tarihi:31.07.2024

Kabul Tarihi:17.05.2025

Yayın Tarihi:31.12.2025

Atıf: Çeçen, E. (2025). Dilin işlevleri açısından Orhun Yazıtları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 1304-1320. Doi: 10.33437/ksusbd.1525809

cultural legacies of the Turkish nation are the Orkhon Inscriptions, which, through the messages they convey, offer guidance and information transcending the temporal boundaries of their era. These inscriptions communicate vital concepts such as the proper conduct of governance, the relations between various Turkish tribes and their khagans, internal and external struggles, and key elements of Turkish cultural identity. This study examines the communicative power and functions of language in the Orkhon Inscriptions from a philosophical perspective on language. Specifically, the messages found in the inscriptions of Kül Tigin, Bilge Kağan, and Tonyukuk are analyzed within the framework of Roman Jakobson's six fundamental functions of language. During the analysis, it was observed that the expressions conveyed through the inscriptions could not be confined to a single communicative function; therefore, the most dominant function was emphasized in each case. It was determined that the profound structures of meaning and the direct communication style reflecting the emotions and thoughts of these wise figures embody multiple language functions. Among these, the referential (informative) function stands out as the most prominent means through which the inscriptions address the Turkish nation.

Keywords: Orkhun Inscriptions, Communication, Functions Of Language.

GİRİŞ

Düşünme ve var olma süreci insanı arayışa yönlendirmiştir. Bu bilmecenin en önemli parçası dil ile tamamlanarak yaratıcılığın ve anlamının önü daha da açılmıştır. *"Anlamanın ne olduğunu anlamak için onu dilimizin bize öğretilmiş olmasının bir ürünü ve kişinin dili öğrendiğinde öğrendiği şey olarak düşünmek gerekmektedir"* (Lycan, 2022: 166, Akt. Aysever). Dil, aklın kullanımıyla somutlaşmaktadır. Zihnimizdeki kavramların gösterenle dışa vurumu gerekmektedir. İnsan, zekâsının gücünü göstermek amacıyla bilincindeki kavramları sürekli olarak göz önüne getirmemek için dili yaratmıştır: *"Nesnenin yerine bir sözcüğü koyma, zihnin işlemlerini kolaylaştırır ve hızlandırır; çünkü zihin bunu yapmakla, düşünürken nesneyi her defasında göz önüne getirmekten kurtulur."* (Gökberk, 2004: 97). İnsanlar duygu ve düşüncelerini dil aracılığıyla yansıtmak zorundadır. Dil olmadan duygu ve düşüncelerin yanlış anlaşılması ya da anlaşılmasa olağan bir durumdur. Dil, yanılgıları ortadan kaldıran bir gerçektir. Frege'e göre *"Dil olmasaydı birbirimizle anlaşılamazdık; birbirimize sadece inanırdık, başkasının kelimeleri, biçimleri ve yapıları bizim anladığımız gibi anladıklarına inanırdık"* (Frege, 1994, Akt. Özcan, 2021: 48). Dil olmadan yalnızca zihinde tutsak kalan düşünceler, insanın bir başkasına kendi varlığını hissettirmesinin önündeki kapıları kapatmaktadır. *"Bilgin dili 'dünyayı söze dönüştürme' olayı olarak düşünmekte, insanların bir dil dünyasında yaşadıklarını kabul etmektedir. Dilin, anlattığı gerçek de ancak insanların zihninin süzgecinden geçmiş demektir"* (Aksan, 2015: 71 I. C).

Dil; ses, sözcük ve düzenli bir söz dizimi aracılığıyla toplumun geneli tarafından kabul edilerek oluşturulmuştur. Lycan (2022: 22, Akt. Aysever)'a göre dilin temelinde yer alan bu unsurlar ise şu sorulara cevap aranmasını sağlamıştır:

"Bir işaret ya da ses dizisini anlamlı bir işaret ya da ses dizisi hâline getiren şey nedir?"

Böyle bir işaret ya da ses dizisinin anlattığı özel şeyi anlatmasını olanaklı kılan nedir?"

İnsanların düzgün kurulmuş anlamlı sözleri anlamasını ve düzgün kurulmuş anlamlı sözler üretmesini mümkün kılan nedir?"

Dil ile İletişim Arasındaki İlişki

Tüm bu soruların cevabını anlamının ve iletişimin en temel unsuru olan dil oluşturmaktadır. Dil, doğal bir süreç sonucunda kendine özgü kurallar ile oluşup kültürle de harmanlanarak toplumun farklı kesimlerinde yaygınlaşmıştır. Dil, bu basamaklardan sırasıyla geçip daha anlam kazanır duruma gelmiş ve iletişimin kurulmasında etkin bir rol oynamıştır.

Dil, insan bilincinde oluşturulan düşüncelerin bir başkasına aktarılma ihtiyacıyla doğmuştur. İnsan üretimi sonucunda oluşan bu yapı iletişimi meydana getirmektedir. Yalnızca düşüncede kalan kavramlar, bir başka kaynağa aktarılmadığında anlamını yitirip unutulmaktadır. İletişim, insanı toplum içindeki yalnızlığından kurtarıp sosyal bir varlık olmasını sağladığı dil yetisi sayesinde yaşamını bir başkasıyla sağlıklı ve anlamlı bir şekilde ilişki kuracak konuma getirmektedir. Dil, bu ilişkinin

kurulmasının yanı sıra duygu, düşünce ve isteklerin çeşitli yollarla aktarılması noktasında temel koşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Dil, başkalarıyla paylaşımını artırdıkça daha anlamlı ve gelişmiş bir rütbe kazanmaktadır. Nasıl ki yürüme yetisini kaybeden ayağın; görme işlevine sahip olmayan gözün varlığı tek başına yetersiz ve anlamsız ise dilin de dış dünya ile ilişkisini keserek gelişimini devam ettirmemesi de bir o kadar yetersiz ve anlamsızdır. Çünkü dil, içinde yer aldığı toplumla anlam kazanmaktadır. Toplumun ruhunu, düşüncesini ve kültürünü yansıtmada köprü görevi üstlenen yapı, dildir. Dili olmayan bir toplumun varlığını devam ettirmesini beklenemez. *“Dünyada dili olduğu hâlde toplumsal, kültürel, etnik, ulusal kimliği olmayan bir toplum olmadığı gibi, dili olmadığı hâlde ulusal, etnik yahut kültürel kimliği olan bir toplum da yoktur. Dolayısıyla dil demek, toplum demektir”* (Buran, 2016: 2).

Toplum olmanın öncülü, dildir. Dilin eşsiz gücünü kullanan toplumlar, diğer toplumların her zaman bir adım önünde yer almıştır. Kültürel açıdan hiçbir ortak noktası bulunmayan toplumlar, dilin birleştirici gücüyle bir araya gelebilmiştir. *“Dil, ayırıcı değil birleştirici bir iletişim aracıdır. İletişimin sağlanması için de dil içindeki kültür hazinesinin korunması ve iletilmesi için de dilin birleştirici olması şarttır”* (Ercilasun, 2020: 58). Dil ile birlikte toplumlar, kültürünü, inancını, yaşayış tarzını ve gücünü diğer toplumlara yayma ve kabul ettirme amacıyla olmuştur. Dilin bu gücünü kullanması en basit şekliyle yemeklerde bile kendisini göstermektedir. Günümüzün en bilinen yemeklerinden olan Hamburger’in Amerikalılar aracılığıyla tüm dünyaya yayıldığı düşünülür. Ancak Hamburger olarak bilinen yemek, Orta Çağ’da ilk olarak Tatarların tuz, soğan ve biber ekleyerek yediği “Tatar bifteği” dir. Bu yemek, Almanlar ile ticari ilişkileri bulunan Tatarlar tarafından Hamburg Limanı’nda Almanlara tanıtılıp ufak tefek değişiklikler yapılarak Hamburger -Hamburg’a ait olan- adıyla Alman toplumunda yer edinmiştir. Daha sonra ise Alman göçmenler Amerika’ya gittiklerinde bu yemeği beraberinde götürmüşlerdir ve bu yemek günümüzde de Amerikalılara ait olarak bilinegelmiştir (Korkmaz, 2005: 23). İletişimin sınırlı olduğu dönemlerde bu yemeğin Tatarlara ait olduğu az kişi tarafından bilinebilir. Bunun getirdiği doğal bir sonuçla toplumlar kendi kültürlerine ait olmayan bir unsuru dil ile bünyesine almış ve dilin yemeği bile asimile edecek gücünü kullanarak kültürlerini diğer toplumlardan daha baskın bir duruma getirmişlerdir. Yaşayış tarzının dile yansıdığı bir başka örnek de Fast-Food’dur. Paketleme ile her yerde yenilebilen bir yemek türü olan Fast-Food, tüm dünyada yer edinerek toplumların yaşayış tarzına ve diline de yerleşmiş bulunmaktadır. Toplumlar ürettiği yeni kavram ve bunlara vermiş olduğu adlandırmalarla hem dilini hem de kültürlerini yaymış bulunmaktadır: *“Dil, dile sahip olan kültürlerden diğerlerine, daha sessiz olan kültürlerle yangın gibi yayılır. Bu sürecin başrolünde olağanüstü esnek olan insan zekâsı vardır”* (Pinker, 2021: 31). Yani varlığını dil ile göstermeye çalışan kavramlar, toplum içerisinde yer ediniş herkes tarafından benimsenemeyince yok olmaya mahkûmdur. Çünkü varlığını koruma amacıyla olan ve toplumları bir araya getiren tek unsur, canlı ve bütünleştirici bir yapıya sahip olan dildir. Dil, yaşamı sona ermesine rağmen insana ve insanın düşüncelerine ölümsüzlüğü kutsayıp hayat veren mucizevi bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. *“Yazılı ve sözlü işaretlerle, göz önünde bulunmayan her şeyi göz önüne getirebilir, ölümleri diriltebilir, ağaçları konuşturabilirsiniz. Bu büyü değil de nedir?”* (Kaplan, 2012: 139).

Orhun Yazıtları Çerçevesinde İletişim ve Dilin İşlevleri

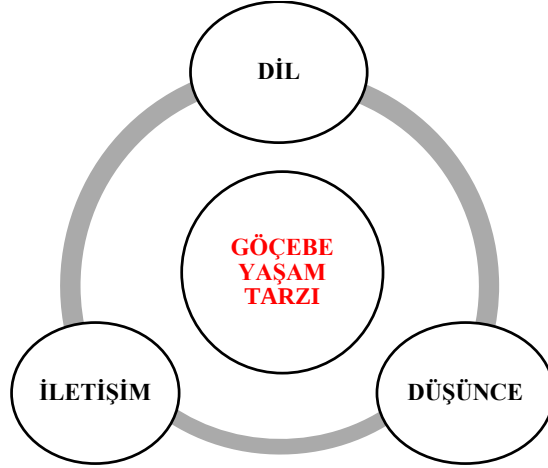
Orhun Yazıtları, Türk milletine tarihî seslenişin yazılı olarak ortaya çıktığı ilk kaynaktır. Türk milletinin en önemli değerlerinden biri olan yazıtlarda Türk milletinin çağın sınırlarını aşan kültür unsurlarına ulaşmak mümkündür. Türk milletine her konuda bilgilerin verildiği bu yazıtların temelini anlama gereği doğmaktadır ve yazıtların oluşturulduğu çağ ile ilgili şu soruya cevap aranmalıdır:

“Türkler ana dilini oluştururken düşüncenin merkezinde hangi kavramlara yer vermektedir?”

İnsanlar, düşünce dünyasının temelinde yer alan kavramları, dil ile adlandırıp iletişim ile yaygınlaştırmak zorundaydı. Tarihteki birçok millette olduğu gibi Türk milletinin yaşam şekli de ilk zamanlar göçebelik üzerineydi ve bunun sonucunda yaşam tarzlarına göre varlıklarını sürdürmelilerdi. *“Sürekli hareket hâlindeki bu grupların, hayatın devamlılığı için gereken ihtiyaçlarını göç hareketini durdurmadan karşılamaları gerekmektedir”* (Yıldırım, 2021: 328). Türk milletinin yaşam tarzının ilk önce göçebelik üzerine kurulması dilde de kendisini göstermiştir ve dil bu temel üzerine inşa edilmeye başlanmıştır. Göçebelik kavramının, Türkçenin tarihsel gelişimine zengin bir söz varlığı ile katkı

sunması da bu durumu desteklemektedir: “Bunun önemli nedenlerinden birisi Türkçenin uzun yıllar geriye giden tarihi ve Türkçeye diğer dillerden ödünçlenen sözcüklerdir” (Ayan, 2021: 92).¹

Hareket üzerine kurulu olan göçebe yaşam tarzı -özellikle- hızlı bir şekilde düşünme, karar verme ve uygulama aşamalarını toplumda yer edindirerek iletişimin akıcı ve hızlı bir şekilde kurulmasını sağlamaktadır. Bunun doğal sonucu olarak Türk milletinde ve Türkçede dil-düşünce ve iletişim unsurlarının merkezini göçebe yaşam tarzı oluşturmaktadır. Yaşam tarzının değişmesi; dilde, iletişimin kurulmasında ve kültürde kendi etkisini göstermektedir. Çünkü dil, toplumdaki her değişimin yansıdığı bir aynadır (Develi, 2015: 95). Göçebe yaşam tarzı da toplumun beklentileri ve ihtiyaçları doğrultusunda iletişim kurulurken dilin sahip olduğu işlevlerin farklılaşmasını sağlamıştır.

Şekil 1. Göçebe yaşam tarzının etkile(n)diği unsurlar

Orhun Yazıtları, edebî haykırışın en önemli göstergelerinden biridir. Taşa kazınan tarihî yazıtlardaki iletiler ve yargılar, Türk milletinin ve kültürünün sesidir. Yazıtlar, Türk milletinin geçmişindeki hataları ve başarıları göstererek geleceğe yönelik hem daha tedbirli olmasını hem de daha cesur adımlarla ilerlemesini sağlamıştır. Yazıtlardaki cümlelerin taşıdığı anlam ve işlevler oldukça zengindir. Cümleleri yalnızca bir işlevin içine tutsak ederek değerlendirmek, Türk milletinin mihenk taşı oluşturan bu başyapıt için kesinlikle mümkün değildir. Çünkü derin anlam ilişkileriyle yüklü olan iletiler, Türk milletinin her bir neferinde farklı duygu ve çağrışımları ortaya çıkarır. Türkçenin dilin işlevlerini son derece iyi işlediğini ve dönemin koşulları da göz önüne alındığında kağanların toplumu yönetme konusunda oldukça deneyimli olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu durum bizlere Türkçenin anlatım gücünün aslında en eski yazılı kaynak olarak değerlendirilen Orhun Yazıtları’ndan da çok daha önce oluşup zamanla şekillendiğini açıkça göstermektedir. Çünkü dil, konuşurları tarafından olgunlaştırıldıkça geçmişin kanıtı; geleceğin güvencesidir. Taşımış olduğu işlevlerle Orhun Yazıtları, Türk milletinin birlik ve beraberlik meşalesinin sonsuza dek nesline yol gösterici bir nitelikte olmasını yeğlemiştir.

Dil, başkalarıyla etkileşime girdiği sürece işlevini yerine getirmektedir ve insanın kendisini bulmasına yardımcı olan iletişimin paydaşıdır. Kendisini bulan insan, duygu ve düşüncelerini aktararak toplumda yer edinmeye çalışır. “Dil, insanların hem dünyaya hem de kendi iç benliklerine açılan pencereleridir. İnsanlar, bu pencereden dünyanın varlığının farkına vardıkları gibi kendi varlıklarının farkına da varmaktadırlar” (Yalçın, Şengül, 2007: 764). İnsan, iletişim kurarken içinde bulunduğu ruh hâlini gerek ses tonuyla gerek de jest-mimiklerle bir başkasına aktararak dilin kullanım şeklini ve işlevlerini zenginleştirerek iletişimin daha etkili ve anlaşılır olmasını sağlar. Bu doğrultuda sağlık bir iletişimin kurulması için altı temel unsur gerekmektedir:

¹ Tarihî ve çağdaş Türkçedeki söz varlığı ile ilgili hazırlanmış olan ilgili çalışma göç kavramının Türk toplumunda ve Türkçede ne kadar önemli olduğunu kanıtlamaktadır. İlgili çalışma için bkz. Ayan, D. (2021). Türkçede Göç: Sözcükler ve Kavramlar.

Gönderici (kaynak kişi) yazılı ya da görsel bir şekilde iletisini gönderir. İleti, sahip olduğu işleve göre anlam kazanır. İletinin gönderilmesinde ise bir kanal gerekir ve alıcı, göndericinin kullandığı kanal ile iletiyi çözmeye çalışıp dönütte bulunur. İletişimin kurulabilmesi için ortak bir kodun ya da aynı dilin kullanılması gerekir. İletişimin temelini, insan ve insana kimlik veren dil oluşturmaktadır. Dilin insanları bir araya getiren bütünleştirici işlevi ise iletişimin kurulmasını sağlayarak karşılıklı anlaşılmanın temelini atmaktadır. İletişim yatay ve dikey olarak gerçekleşmektedir. Yatay iletişim eş zamanlıdır, karşılıklı konuşmayı içerir; dikey iletişim ise art zamanlıdır, geçmişten bize ulaşan her şeydir: kitap, mektup... (Erkman Akerson, 2016: 39). Orhun Yazıtları da dikey iletişimin en büyük örneğini oluşturmaktadır ve yazıtların iletişim unsurları ise şu şekilde gösterilebilir:

Şekil 2. Orhun Yazıtları'ndaki İletişim Unsurları

İnsanlar; duygu, düşünce ve tepkilerini dil ile dışa vurur. Dil, iletişimin temel aracı olarak kullanıldığı için belirli işlevlere sahip olmak zorundadır. İnsan, düşünebilme ve sorgulayabilme yeteneği ile her zaman ayrıcalıklı bir konumda yer almıştır. Bu yeteneğini dilin doğuşu ve işlevi üzerinde de gösteren insanlar,

“Dilin işlevi nasıl bir iletişim yaratır?

Dil bir işleve sahip olmak zorunda mıdır?

Dilin işlevinin kapsayıcılığı ve sınırlılığı nelerdir?”

gibi sorularla dil kullanımının ve işlevinin mantığını çözmeye çalışmıştır. İlk insanların çevresini anlamaya çalışmasıyla başlayan yolculuk, nesnelerin de insanları etkilemesiyle daha da ilerlemiştir. Nesnelere karşı gösterilen tepkiler, dilin ilk insanlar tarafından duygu işleviyle kullanıldığını gösterebilmektedir: “*Ünlem kuramı, çeşitli duyguları karşılayan ve ister istemez çıkarılan seslerin nesnelerin adları olmasıyla dil oluşmuştur*” (Ahanov, 2021: 420). Dilin farklı işlevsel özelliklerinin kullanılması insanlar arasındaki bağı da artırmaktadır. İnsanların birbiriyle konuşup anlaşabilmesinde, ortakça hareket edip bir ürün çıkarabilmesinde ve sosyal etkinliklerini yürütebilmesinde dilin her zaman bütünleştirici ve özgün bir eğilimi söz konusudur. “*İnsan dili, diğer türlerin sembolik iletişim biçimlerinden, üst-dilsel (dil, dil hakkında konuşmakta kullanılması) ve sevke tâbi (birçok ideayı tek bir cümle içinde bir araya bağlama kapasitesi) işlevleriyle ayrılır*” (Dessalles vd. 2020: 19). İnsan ve insan ürünü olan her şeyin anlam kazanmasında mucizevi bir güç olarak karşımıza çıkan dil, sahip olduğu bu işlevlerle kendisinin sosyal bir varlık olduğu gerçeğini göstermektedir. Çünkü dil, varlığını hiçbir zaman tek başına devam ettirememiştir

Değerli ama işlevsiz bir durumda bulunan taşlar, yetenekli zanaatkârların sanatını işlemeleriyle anlam kazanmaktadır. Bu taşlar, aynı zamanda çeşitli zanaatkârlar tarafından kendilerine özgü duygu

ve düşünceler aracılığıyla da yontularak daha değerli duruma gelebilmektedir. Dil ve dilin kullanımı da bu şekildedir. Eşsiz bir zenginliği olmasına rağmen işlenememiş bir hazine olan dil, kendisini zanaatkarı olan insanın duygu ve anlam dolu dünyasına bırakınca insanlığa yol gösterecek bir ışık konumuna erişmektedir. Derin bir anlam birikimine sahip olan dilin hangi işlevlerle kullanıldığını bilmek, iletişimin ve verilmek istenen iletilerin daha da anlamlı hâle gelmesini sağlayacaktır. Dil, kendisini farklı şekillerde işleyebilen konuşurlarıyla ya da göndermiş olduğu iletilerle farklı dünyalarda yaşayan kişiliklerin boy göstermesini sağlayacaktır. *“Başkalarından farklılaşma dilin kullanımı ile mümkündür ve dil kullanımı onun başkaları tarafından nasıl algılandığını, değerlendirildiğini ve sınıflandırıldığını etkilemektedir.”* (Yağcıoğlu, 2005: 137).

İnsanoğlu, gündelik yaşamında karşılaştığı olay ve durumlara farklı tepkiler ve duygular gösterebilmektedir. Yaşanan herhangi bir karmaşada insanların duygu dolu tepkiler göstermesi, bir komutanın sahip olduğu liderlik ve hitabet özelliği ile ordusunu yönetmesi ya da bir öğretmenin konunun anlaşılıp anlaşılmadığını kontrol etmek için öğrencilerinden sürekli olarak dönüt almaya çalışması gibi örnekler dilin işlevlerinin kullanımıyla mümkündür; çünkü bu işlevler iletişim ve insan tepkileri üzerinedir. Dilin işlevleri, hem üretenin -insanın- hem de insan tarafından üretilenin -dil- zenginliğini göstermektedir. Sıradan, anlamsız ve işlevden yoksun bir dil, önce anlaşılabilirliğini daha sonra da yaygınlığını azaltarak tarihteki izini yitirme noktasına ulaşır.

Dilin işlevleri sadece dil bilimin değil; dil ve iletişim ile birçok ortak noktası olan psikolojinin, sosyolojinin, ruh bilim ve toplum bilimin inceleme konusu olmaktadır ve her bilim dalı, dilin işlevlerini kendi açısından sınıflandırabilmektedir:

Ünlü İngiliz dil bilimci Halliday’e göre ise kaynak kişinin ya da alıcının deneyimlerinin anlatıldığı **düşünsel işlev**; toplumsal ilişkilerin belirlenerek sürdürüldüğü **kişilerarası ilişkiler işlevi**; anlamsal açıdan bütünlüğü ve tutarlığı bulunan, kullanıldığında ise belirli bir ortama göre yazılı ya da sözlü metinlerin oluşturulduğu **metinsel işlev** olmak üzere dilin üç temel işlevi bulunmaktadır. Lyons, dilin işlevlerini, gerçek bilgilerin aktarılmasında kullanılan **betimsel işlev**; kaynak kişinin duygu, düşünce, öncelik, ön yargı ve deneyimleri hakkında bilgilendirme yapan **anlatımcı işlev**; toplumdaki ilişkilerin kurulup devam ettirilmesi olan **toplumsal işlev** olarak sınıflandırır. Morris ise bilgi aktarma özelliğinin ortaya konulduğu **bilgisel işlev**; özgün kullanımların yer aldığı törensel ve şiirsel yönüyle **bulgulayıcı işlev**; etki odaklı işlevin ağırlıkta olduğu **etkileşimli işlev** olarak dilin işlevlerini üç ana başlığa ayırmaktadır (Kılıç, 2022: 30).

Jeas-Louis Dessalles’e göre ise dilin doğuşunda iki temel işlev bulunmaktadır. Karşılıklı konuşan tarafların üstünde duygusal bir etki yaratan ve olayları sistemli olarak ileten **olaysal işlev** ve önceki bilgiler ile mevcut durumlar arasında ya da bireylerin bir durumdan memnun olup olmadıklarını ve onu değiştirmenin yollarını tartıştıkları **argümantasyon işlev** bulunmaktadır (Altınörs, 2020: 79-80).

Jakobson’un dilin işlevleri üzerine yaptığı sınıflandırma ve iletişim etkenlerini açıkladığı modelleri, dil bilim çalışmalarının temel dayanak noktasını oluşturmaktadır. Jakobson, dilin işlevlerini K. Bühler’in modelini temel alarak geliştirmiş ve dil kullanıcılarının ruhsal durumlarını da göz ardı etmemiştir. Bühler’in modeline bildiri, konu ve kanalı da ekleyerek iletişimin tüm unsurlarını göz önünde bulundurmıştır (Toklu, 2018: 36). Jakobson tarafından oluşturulan dilin temel işlevleri 6 başlık altında toplanmıştır:

1. Coşku İşlevi/Duygusal İşlev,
2. Dinleyiciye Yönelik Çağrı İşlevi,
3. Göndergesel (Gönderim) İşlevi,
4. Kanala Yönelik İlişki İşlevi,
5. Üstdilsel İşlev
6. Şiirsel/Sanatsal İşlev.

Çalışmanın temelini Jakobson’un oluşturduğu dilin işlevleri oluşturmaktadır ve yazıtlardaki aktarımlar bu işlevlerle birlikte detaylı bir şekilde ele alınarak incelenecektir.

Coşku İşlevi/Duygusal İşlev

İletişim sürecinde kaynak kişinin duygu ve düşüncelerinin anlaşılabilmesi için kullandığı dilin etkili olması gerekmektedir. Her ne kadar düşünceleri önemli olsa da dilini etkili bir şekilde kullanamayan kişilerin varlığını toplum içinde yansıtamadığı bir gerçektir. Özellikle toplumda lider konumunda bulunan ya da düşünceleri ve davranışlarıyla ön planda yer alan kişilerin dilin bu işlevini son derece önemsemesi gerekmektedir. Dilin bu kullanımı retorik ile yakından ilişkilidir. Retoriğin doğuşu, Sicilya'daki siyasal sonuçlar ile ortaya çıkmıştır. Sicilya'da halka ait olan arazilere tiranlar¹ tarafından el konulması üzerine halk ayaklanmış ve tiranların devrilmesiyle hak sahiplerine arazilerini devretmek amacıyla kurulan mahkemelerde toprağını kaybetmiş kişilerin haklarını savunurken etkili ve ikna edici konuşmasıyla retorik ortaya çıkmıştır (Altınörs, 2020: 15). Kaynak kişi, dinleyiciye vermek istediği iletide öfke, sevinç, mutluluk, nefret, üzüntü gibi duygusal tutumları da yansıtarak kendi düşüncesini daha etkili bir şekilde belirtmektedir. Kaynak kişinin içinde bulunduğu ruhsal durumunu da sunarak alıcılarda belli duyguların açığa çıkmasını ve alıcıların bu duygu yüklü iletilerden etkilenmesini amaçlamaktadır. Dilin coşku işlevi ile kullanılması Orhun Yazıtları'nda sıkça karşımıza çıkmaktadır:

“Doğuda gün doğusuna, güneyde gün ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar, onun içindeki millet hep bana tâbidir” (KT G1) (Ergin, 2015: 35) ifadesinde Türk egemenliğinin her bölgeye yayıldığı gururlu bir şekilde belirtilip alıcıdaki egemenlik ve kahramanlık duygularının millette de ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Aşağıdaki cümlelerde kağanlığın Tanrı tarafından atfedildiği ve Tanrı tarafından verilen bu kutsal güç ile kağanlık görevinin yürütüldüğü açıklanmıştır. Bu gücün Tanrı tarafından verilmesine “kut anlayışı” denilmektedir. Türk milletine ve kağanına atfedilen bu anlayış, devleti ve milleti ayakta tutan güçtür. Kut ile millet, kendisini daha güvende ve güçlü hissetmektedir. *“Kut, yaratıcının lütfettiği ilahi bir güç olarak da tanımlanmıştır. Türk inanç sistemine göre yaratıcı bu gücü herkese vermemiş, seçtiği kişilere bahşetmiştir”* (Yıldız Altın, 2021: 87 Akt. Çeribaş, 2021: 1187). Tanrı'nın, devletin ve kağanın ne kadar güçlü ve kutsal olduğu coşku/duygusal işlevle aktarılarak milletin bağlılığı artırılmıştır.

“Tanrı kuvvet verdiği için orda mızrakladım, dağıttım. Tanrı bahşettiği için, ben kazandığım için Türk milleti kazanmıştır” (BK D32) (Ergin, 2015: 79-80).

“Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için, kağan oturdum” (KT G9) (Ergin, 2015: 39).

“Tanrı lütfettiği için illiyi ilsizletmiş, kağanlıyı kağansızlatmış, düşmanı tâbi kılmış, dizliye diz köktürmüş, başlıya baş eğdirmiş” (KT D15) (Ergin, 2015: 45).

Tanrı kuvvet verdiği için, babam kağanın askeri kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş. Doğuya batıya asker sevk edip toplamış, yığmış. Hepsini yedi yüz er olmuş. (BK D11) (Ergin, 2015: 69)

Aşağıdaki cümlelerde kağanların sosyal devlet anlayışı doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir. Eski Türk devletlerinde kağanın görevleri, milletin ihtiyaçlarını gidermek ve milletin refah seviyesini artırmaktır. Bu görevin aynı zamanda Tanrı tarafından buyrulduğunun da altı çizilerek milletin her türlü ihtiyacının karşılanması kağanların yükümlülüğüdür. Kağanların sosyal devlet anlayışı -coşku işlevi aracılığıyla- Türk milletine de yansımış ve günümüzdeki kültürün temellerinin oldukça eskiye dayandığı aşağıdaki cümlelerde de kanıtlanmıştır:

“Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için kağan oturdum. Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım” (BK K7) (Ergin, 2015: 91).

“Oturarak Türk milletini tekrar tanzim etti, tekrar besledi. Fakiri zengin kıldı, azı çok kıldı” (BK D14) (Ergin, 2015: 14).

“...Tanrı buyurduğu için, devletim, kısmetim var olduğu için, ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli kıldım. Fakir milleti zengin kıldım” (BK D23) (Ergin, 2015: 75).

¹ **Tiran:** Hukuk ve anayasa kurallarından bağımsız bir yönetim biçimi sergileyen önder (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Tiran>). Eski Yunan'da siyasal gücü zorla ele geçiren, onu kötüye kullanan kimse (<https://sozluk.gov.tr/>).

“...ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Değerli illiden, değerli kağanlıdan daha iyi kıldım” (KT G23) (Ergin, 2015: 51).

“Üstte Tanrı, altta yer bahsettiği için gözle görülmeyen, kulakla işitilmeyen milletimi doğuda gün doğusuna, güneyde ... batıda ... Sarı altınını, beyaz gümüşünü, kenarlı ipeğini, ipekli kumaşını, binek atını, aygırını, kara samurunu, mavi sincabını Türküme, milletime kazanıverdim, tanzim ediverdim ... kedersiz kıldım” (BK K10-11-12) (Ergin, 2015: 93).

Yazıtların genelinde savaş, cesaret ve kahramanlığa dair birçok ifadenin yer alması dönemin koşullarını da gözler önüne sermektedir. “Eski Türk belgelerinin yaşandığı dönemlerin siyasi, askeri ve yönetsel koşulları cesarete dayalı bir yönetim uygulamalarını zorunlu kılmaktadır” (Mert ve Aydemir, 2019: 336). Birçok savaşta yorgun düşmüş, dağılmış Türk milletine kağanların ve yöneticilerin üstün hitabet güçleriyle birlik, beraberlik ve cesurluk duygularını aşılması, coşku işlevinin alıcıda bazı duyguların ortaya çıkması noktasında ne kadar işlevsel bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir. Kağanların ve yöneticilerin olağanüstü ve imkânsız koşulları büyük bir coşku ile yazıtlara işlemesi, milletin varlığını gelecek nesillere aktarmasını ve devlete olan bağlılığının artmasını sağlamıştır. Ayrıca milletin geleceği için gece gündüz demeden çalışıldığının aktarıldığı yazıtlarda o dönemlerde de milletin Türk töresinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Devletin üst kademesinde yer alan kişilerin göstermiş olduğu fedakârlıklar millete de büyük bir coşku içinde hissettirilerek devlet ve millet arasındaki bağın güçlenmesi sağlanmıştır. “Orhun Yazıtları’nda da devlet yöneticileri hayalleri üzerinden değil, yaşanmışlıklar üzerinden giderek toplumunu koşullandırmaya çalışmaktadır” (Üren, 2022: 143). Dilin bu işlev ile kullanılması, imkânsızlıklar içinde bile Türk milletinin küllerinden yeniden doğmasını sağlamıştır:

“Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini töreni kim bozabilecekti?” (KT D22) (Ergin, 2015: 49).

“Babamızın, amcamızın kazanmış olduğu milletin adı sanı yok olmasın diye, Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım” (KT D26; BK D22) (Ergin, 2015: 51, 75).

“Dört taraf hep düşman imiş. Ordu sevk ederek dört taraftaki milleti hep almış, hep tâbi kılmış. Başlıya baş eğdirmiş, dizliye dik çöktürmüş” (KT D2; BK D3) (Ergin, 2015: 41, 65).

“Tanrı bahsettiği için, ben kazandığım için Türk milleti kazanmıştır” (BK D33) (Ergin, 2015: 81).

“Türk’üm için, milletim için iyisini öylece kazanıverdim” (BK G10) (Ergin, 2015: 87).

“Babam kağan, amcam kağan oturduğunda dört taraftaki milleti nasıl düzene sokmuş ... Tanrı buyurduğu için kendim oturduğumda dört taraftaki milleti düzene soktum ve tertitledim ... kıldım. ...” (BK K9) (Ergin, 2015: 93)

“Azıcık Türk milleti yürüyormuş” (T G2-3) (Ergin, 2015: 99).

“Oğuz geldi. Askeri üç bin imiş. Biz iki bin idik. Savaşttık. Tanrı lütfetti, dağıttık” (T G9) (Ergin, 2015: 101).

“Niye kaçıyoruz? Çok diye niye korkuyoruz? Az diye ne kendimizi hor görelim? Hücum edelim dedim. Hücum ettik, yağma ettik İkinci gün ateş gibi kızıp geldi. Savaşttık. Bizden, iki ucu, yarısı kadar fazla idi. Tanrı lütfettiği için, çok diye korkmadık, savaşttık” (T2 B3-4) (Ergin, 2015: 109).

Çağrı İşlevi

İletişimin temeli, kaynak kişinin merkezde yer almasıyla oluşmaktadır. Kaynak kişi, duygu ve düşüncelerini ifade ederken alıcıyı ya da dinleyiciyi etkilemeli ve kendi düşüncelerini inandırıcı duruma getirmelidir. Yaratacağı etki sayesinde alıcı, iletişimin merkezinde yer alarak kaynak kişinin düşüncelerini daha iyi anlayabilir ve bir tepkide bulunabilir (Kılıç, 2007: 39). Davranış değiştirmeyi amaçlayan bu işlev, alıcının içinde bulunduğu ruhsal duruma uygun bir dil kullanmalıdır. Bu doğrultuda alıcıya yönelik genellikle emir ve istek kipinde çekimlenen fiiller kullanılmaktadır. “Çağrı işlevi olan metinlerde ikinci teklik ve çokluk kişi ekleri ve iyelik ekleri kullanılır” (Bayraktar, 2006: 109). İletilerin her birinde derin anlamlar yatmaktadır ve bunun da çağrı işlevi ile aktarılması dönüt almada daha da

başarılı bir etkiye sahiptir. Alıcıyı harekete geçirme ve kağanların tecrübelerini Türk milletine aktarma noktasında çağrı işlevinin iletilerini doğrudan “sen dili” ile aktarması, alıcı üzerinde içsel bir etki oluşturmuştur. Türk milletinin yol göstericisi olan yazıtlarda çağrı işlevinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir:

“Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti, öldün; Türk milleti, öleceksin!”(BK K5) (Ergin, 2015: 91).

“İl ise, şöyle daha erişilir yerde ise, işte öyle erişilir yerde ebedî taş yontturdum, yazdırdım. Onu görüp öyle bilin”(KT G13) (Ergin, 2015: 39).

“Türk milleti, vazgeç, pişman ol!” (BK D19) (Ergin, 2015: 73).

“Ben küçük kardeşimle beraber böyle başa geçip kazanmasam Türk milleti ölecekti, yok olacaktı. Türk beyleri, milleti, böyle düşünün, böyle bilin!” (BK D33) (Ergin, 2015: 81).

“Bir insan yanılsa imiş. Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti, öldün; Türk milleti, öleceksin!” (BK K5) (Ergin, 2015: 91).

“Ötüken yerinde oturup kervan, kabile gönderirsen hiç bir sıkıntın yoktur. Ötüken ormanında oturursan ebediyen il tutarak oturacaksın.” (KT G8) (Ergin, 2015: 37).

“Türk milletini toplayıp il tutacağını burda vurdum. Yanılıp öleceğini yine burda vurdum. Her ne sözüm varsa ebedî taş vurdum. Ona bakarak bilin” (KT G10-11) (Ergin, 2015: 39).

Anlatım İşlevi

Anlatım işlevi, iletişimde sıklıkla kullanılan işlev türlerinden birisidir. Alıcıya bilgi vermeyi amaçlayan bu işlev aynı zamanda göndericinin duygu, düşünce, deneyim ve ön yargılarını da içermektedir. Gönderici; dünyaya olan bakış açısını, kavramları algılayışını, bağlı bulunduğu kültür ve inançları kendi penceresinden bu işlev ile aktarabilmektedir. Bu durum aynı zamanda toplumun da düşünce yapısını yansıtmaktadır.

Eski Türklerde milletin bilge kişileri, kağanlardır. Onların duygu, düşünce ve deneyimleri, toplumun kültürel açıdan şekillenmesinin yolunu açmıştır. Bu yoldaki engellerin azalmasına ya da ortadan kalkmasına ise dil aracılık etmiştir. Dil ve toplum, bir araya gelerek düşünceyi yaratır. Çünkü dil, düşüncenin kalbidir. Düşüncenin varlığını devam ettirebilmesi yalnızca dilin yaşamasıyla mümkündür. *“Dil, bulunduğu uygarlık ortamı ve kültür çevresinde ne tür anlamlar ve kültür değerleri varsa, onları taşımaktadır; onlara göre anlam kazanmaktadır”* (Yolcu, 2002: 75). Yazıtlardaki düşünce ve kültür yapısı, her sözcükte ve cümlede Türk milletini yansıtmaktadır. Ayrıca verilen bilgiler ışığında dönemin tarihî, coğrafi, yönetim yapısı ve devlet yönetiminde Türk töresinin ne kadar etkin bir rol oynadığı da gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu doğrultuda Orhun Yazıtları’nda iletilerin en fazla anlatım işleviyle oluşturulması, temel amacın Türk milletine yol göstermek olduğunu kanıtlamaktadır:

Yazıtlar incelendiğinde diğer milletlerle kurulan ilişkiler, yapılan savaşlar ya da iç çekişmeler dönemin koşulları ile ilgili birçok bilgi vermektedir.

Anlatım işlevi aracılığıyla dönemin coğrafi yapısı ile ilgili birçok bilgi alıcılara aktarılmıştır:

“Türk kağanı Ötüken ormanında otursa ilde sıkıntı yoktur. Ötüken ormanından daha iyisi hiç yokmuş” (KT G4) (Ergin, 2015: 37).

“Doğuda Şantung ovasına kadar ordu sevk ettim, denize ulaşmama az kaldı. Güneyde Dokuz Ersine kadar ordu sevk ettim, Tibete ulaşmama az kaldı. Batıda İnci nehrini geçerek Demir Kapıya kadar ordu sevk ettim. Kuzeyde Yir Bayırku yerine kadar ordu sevk ettim. Bunca yere kadar yürüttüm” (BK K2-3) (Ergin, 2015: 89).

“Amcam kağan oturduğunda kendim Tarduş milleti üzerinde şad idim. Amcam kağan ile doğuda Yeşil Nehir, Şantung ovasına kadar ordu sevk ettik. Batıda Demir Kapıya kadar ordu sevk ettik. Köğmeni aşarak Kırgız ülkesine kadar ordu sevk ettik. Yekûn olarak yirmi beş defa ordu sevk ettik, on üç defa savaştık” (BK, D17-18) (Ergin, 2015: 47).

“O yılda Türgişe doğru Altın ormanını aşarak, İrtiş nehrini geçerek yürüdük. Türgiş kavmini uykuda bastık” (BK D27) (Ergin, 2015: 77).

“Güneyde Çogay ormanına, Tögültün ovasına konayım dersen, Türk milleti, öleceksin!”(KT G6-7) (Ergin, 2015: 37).

Anlatım işlevi, alıcılara bilgi vermenin yanı sıra göndericinin duygu ve düşünce dünyasının da izlerini taşımaktadır. Kağanlar, milletin kalkınması ve tarihte iz bırakması için her anlamda bilge kişiliğini yansıtmak zorundadır. Yazıtlar incelendiğinde kağanların Türk milletine yönelik uyarı ve öğütlerinin sıklıkla görülmesi, bilge kişiliğin gerektirdiği sorumluluktur; çünkü kağan milletini her yönden geliştirmeli, uyarmalı ve öğütler vermelidir. Yazıtların en fazla anlatım işlevini tercih etmesi bu koşulların gerçekleştiğini açıkça göstermektedir. İletiler aktarılırken anlatım işlevinin yanında çağrı işlevinden de sıklıkla yararlanılarak işlevler arasında ilişki kurulmuştur. Anlatım işlevinin öğüt vermek amacıyla kullanıldığı cümleler ise şu şekildedir:

“Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış. Yaklaştırp, konduktan sonra, kötü şeyleri o zaman düşünürmüş. İyi bilgili insanı, iyi cesur insanı yürütmezmiş” (KT G5) (Ergin, 2015: 37).

“Bir insan yanılsa imiş. Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti, öldün; Türk milleti, öleceksin!”(BK K4-5) (Ergin, 2015: 90-91).

“Orda kötü kişi şöyle öğretiyormuş: Uzak ise kötü mal verir, yakın ise iyi mal verir diyip öyle öğretiyormuş. Bilgi bilmez kişi o sözü alıp, yakma varıp, çok insan öldün!” (KT G7) (Ergin, 2015: 37).

“Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Açıksan tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin. Öyle olduğun için beslemiş olan kağanının sözünü almadan her yere gittin. Hep orda mahvoldun, yok edildin”. (BK K6-7) (Ergin, 2015: 91).

“Ötüken yerinde oturup kervan, kafile gönderirsen hiçbir sıkıntın yoktur. Ötüken ormanında oturursan ebediyen il tutarak oturacaksın”. (KT G8) (Ergin, 2015: 37).

Yazıtlar incelendiğinde her cümleden farklı bir anlama ya da bilgiye ulaşmak oldukça mümkündür. Yazıtların oluşturulduğu dönemde hangi milletlerle ilişki kurulduğu, Türk milletinin hangi boylardan oluştuğu, kimlerle neden savaşıldığı, milletlerin hangi özelliklere sahip olduğu, dönemin siyasi yapısı ve devlet içindeki taht anlayışının nasıl olduğu gibi birçok konuda bilgiye ulaşılabilir. Anlatım işlevi, yazıtların bilgilendirici yapıya sahip olmasında büyük bir rol oynamaktadır ve bu işlevle kurulan cümleler ise oldukça fazladır:

“Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye, babam İltirış kağanı, annem İlbilge Hatunu göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmıştır” ve *“Önce Kırgız kağanını balbal olarak diktim. Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, babam kağam, annem hatunu yükseltmiş olan Tanrı, il veren Tanrı, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, kendimi o Tanrı kağan oturttu tabii”* (KT D11; BK D20-21) (Ergin, 2015: 45; 73-74) cümlelerinde kadının yeri vurgulanmıştır ve kağan kadar kağanın eşinin de Tanrı tarafından kutsallaştırıldığı belirtilmiştir. Hatun devleti temsil eden bir diplomat vazifesindedir. Yönetim, askerlik, dini görevler ve devlet memuriyetinde bulunmuş bunun yanında sosyal hayatta ve aile hayatında da önemli rollere sahip olmuşlardır (Açıl, 2016: 65).

Yazıtlarda Türklerdeki yönetim anlayışının aynı kan soyundan gelenler arasında paylaşıldığına yönelik birçok bilgi anlatım işlevi kapsamında şu örneklerde görülmektedir:

“Kendisi öylece vefât etmiş. Yasçı, ağlayıcı, doğuda gün doğusundan Bökli Çöllü halk, Çin, Tibet, Avar, Bizans, Kırgız, Üç Kurıkan, Otuz Tatar, Kitay, Tatabi, bunca millet gelip ağlamış, yas tutmuş. Öyle ünlü kağan imiş. Ondan sonra küçük kardeşi kağan olmuş tabii, oğulları kağan olmuş tabii. Ondan sonra küçük kardeşi büyük kardeşi gibi kılınmamış olacak, oğlu babası gibi kılınmamış olacak. Bilgisiz kağan oturmuştur, kötü kağan oturmuştur”. (KT D4-5-6) (Ergin, 2015: 41-42).

“Babam kağan öylece ili, töreyi kazanıp, uçup gitmiş. Babam kağan için ilkin Baz Kağanı balbal olarak dikmiş. O töre üzerine kağan oturdu. Amcam kağan oturarak Türk milletini tekrar tanzim etti, besledi. Fakiri zengin kıldı, azı çok kıldı”. (BK D13-14) (Ergin, 2015: 71).

Yazıtların çoğunda Türkler arasındaki iç çekişmelerden, farklı milletlerle kurulan ilişki ve yapılan savaşlardan oldukça bahsedilmiştir. Yazıtların geneli bilgilendirme amacıyla oluşturulduğu için bu tarzda örneklerin sayısı fazla olduğundan yalnızca birkaç örnek aşağıda sunulmuştur:

“Doğuya, batıya asker sevk edip toplamış, yığmış. Hepsi yedi yüz er olmuş. Yedi yüz er olup ilsizleşmiş, kağansızlaşmış milleti, cariye olmuş, kul olmuş milleti, Türk töresini bırakmış milleti, ecdadımın töresince yaratmış, yetiştirmiş. Tölis, Tarduş milletini orda tanzim etmiş. (BK D11-12) (Ergin, 2015: 69).

“Yabguyu, şadı orda vermiş. Güneyde Çin milleti düşman imiş. Kuzeyde Baz Kağan, Dokuz Oğuz kavmi düşman imiş. Kırgız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabí hep düşman imiş. Babam kağan bunca... Kırk yedi defa ordu sevk etmiş, yirmi savaş yapmış” (KT D14) (Ergin, 2015: 45).

“Bir yılda beş defa savaştık. En önce Togu Balıkta savaştık. Kül Tigin Azman akma binip atılarak hücum etti. Altı eri mızrakladı. Askerin hücumunda yedinci eri kılıçladı. İkinci olarak Kuşalgukta Ediz ile savaştık. Kül Tigin Az yağızına binip, atılarak hücum edip bir eri mızrakladı. Dokuz eri çevirerek vurdu. Ediz kavmi orda öldü” (KT K4-5) (Ergin, 2015: 57).

“Bir yılda dört defa savaştım: En önce Togu Balıkta savaştım. Togla nehrini yüzdürerek geçip ordusu ... İkinci olarak Andırguda savaştım. Askerini mızrakladım ... Üçüncü olarak Çuş başında savaştım” (BK D30) (Ergin, 2015: 79).

Eski Türklerdeki sosyal ve kültürel izlerin olduğuna yönelik birçok bilgi yer almaktadır. Türklerin gök cisimlerini izlemeleri sonucunda kendilerine ait özgün bir takvim yarattığına ve başka milletlerle kurulan ilişkiler sonucunda düşüncelerini sanatsal etkinliklere yansıttığına dair bilgiler de verilmektedir:

“Kül Tigin koyun yılında on yedinci günde uçtu. Dokuzuncu ay, yirmi yedinci günde yas töreni tertip ettik. Türbesini, resimini, kitâbe taşını maymun yılında yedinci ay, yirmi yedinci günde hep bitirdik. Kül Tigin kendisi kırk yedi yaşında bulut çöktürdü ... Bunca resimciyi Tuygut vali getirdi”. (KT KD1) (Ergin, 2015: 61).

“Bu kadar kazanıp babam kağan köpek yılı, onuncu ay, yirmi altıda uçup gitti. Domuz yılı, beşinci ay, yirmi yedide yas töreni yaptırdım” (BK G10) (Ergin, 2015: 87).

“Ondan sonra Çin kağanından resimciyi hep getirttim. Benim sözümü kırmadı, maiyetindeki resimciyi gönderdi. Ona bambaşka türbe yaptırdım. İçine dışına bambaşka resim vurdurdum. Taş yontturdum. Gönüldeki sözümü vurdurdum ... On Ok oğluna, yabancına kadar bunu görüp bilin! Ebedî taş yontturdum ... yontturdum, yazdırdım”(BK K14) (Ergin, 2015: 95) cümlesinde düşüncelerin sanatsal etkinliklere yansıtıldığı belirtilmiştir. Aynı zamanda millete de çağrı yapılarak hem gönülden gelen düşüncelerin hem sanatsal etkinliklerin önemsenmesi gerektiği konusunda vurgu yapılmıştır.

İlişki İşlevi

İletişimin temel amaçlarından biri de anlaşılmasıdır. Gönderici, yalnızca iletisini aktarmakla değil; aynı zamanda iletisinin anlaşılmasında da sorumludur. Bu açıdan iletişimin başlatılması ve sürdürülmesinin yanında iletinin doğru ve net bir şekilde anlaşılıp dönüt alınması gerekmektedir. İlişki işlevi de bu hizmete amaç etmektedir. *“Kanala yönelik bir işlev olan ilişki işlevi, iletişim kurulmasına, iletişimin devam ettirilmesine veya kesilmesine yönelik alıcının dikkatini çekmek veya dikkatini onaylamak için kullanılan dilsel ifadelerle ilgilidir” (Çekici, 2021: 52).* Kağanların vermek istediği derin anlamlarla yüklü çarpıcı iletler hem yazıldığı dönemde hem de gelecekte Türk milletinin dikkatini çekmek amacıyla yazıtlara işlenmiştir. Bundan dolayı oluşturulan dilin deyim, atasözü ya da söz sanatlarıyla süslenmesi iletişimin daha da etkili olmasını sağlamıştır. *“Alıcı ile gönderici arasındaki etkileşimin denetlenmesi açısından en zor durumu yazılı eserler oluşturur. Bazen yazarlar, zamansal ve mekânsal mesafeyi azaltmak ve okuyucuyu adeta muhatap hâline getirebilmek için özel teknikler kullanır” (Nesterova Coşkun, 2023: 332).* Dilin ilişki işlevinde alıcıya sorular sormak ve onun onayını almak için farklı bir anlatım biçimi tercih edilebilmektedir. Yazıtlar bu işlev açısından ele alındığında metnin içine dâhil edilen alıcı, yazıtlarda kendisine yöneltilen sorulara düşünce ve hayal dünyasını geliştirerek yanıt aramaktadır. Bu durum yazıtların kullanmış olduğu dilin alıcı üzerindeki güçlü etkisini göstermektedir.

“Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Yoksa bu sözümde yalan var mı?” (KT G10) (Ergin, 2015: 39). sözünde millete karşı olan sorumlulukların hangi şartlar altında oluşturulduğu belirtilerek alıcının kağanlarına ve devletine duyduğu saygının artması sağlanmıştır.

“Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini töreni kim bozabilecekti?” (KT D22) (Ergin, 2015: 49) cümlesinde Türk milletinin sahip olduğu nitelikler tekrardan hatırlatılarak zaten hâlihazırda bulunan kahramanlık duygusu yeniden ön plana çıkarılmıştır.

“Her ne sözüm varsa ebedî taş vurdum. Ona bakarak bilin. Şimdiki Türk milleti, beyleri, bu zamanda itaat eden beyler olarak mı yanılacaksınız?” (BK K8) (Ergin, 2015: 91) sorusu yöneltilerek Tanrı'nın bir lütfu olarak verilen yönetme gücüne sahip yöneticilere ve millete öz güven aşılanmıştır.

“Disiplinsizliğinden dolayı, beslemiş olan bilgili kağanınla, hür ve müstakil iyi iline karşı kendin hata ettin, kötü hâle soktun. Silâhlı nereden gelip dağıtarak gönderdi?” (BK D19) (Ergin, 2015: 73) ifadesinde alıcının kendisini sorgulaması istenmiştir. Çünkü kağanlar milletin bilge lideridir ve ona itaat etmek Türk töresinin gereğidir. Bunun sonucunda töreye aykırı davranılması sonucu ortaya çıkan hatalardan ders çıkarılmasının gereği alıcıya hissettirilmiştir.

Yazıtların dilinde alıcıya soru sorulmasındaki bir diğer amaç ise cesaretin ön plana çıkarılmasıdır. Kahramanlık duygusunun alıcılara işlenmesi amacıyla telkinlerde bulunulmuş ve milletin zor durumlarda bile şüphesiz güçlü durması sağlanmıştır. Özellikle *“Niye kaçıyoruz? Çok diye niye korkuyoruz? Az diye ne kendimizi hor görelim? Hücum edelim dedim. Hücum ettik, yağma ettik. İkinci gün ateş gibi kızıp geldi. Savaşttık. Bizden, iki ucu, yarısı kadar fazla idi. Tanrı lütfettiği için, çok diye korkmadık, savaşttık”* (T2 B3-6) (Ergin, 2015: 109) ifadelerinde milletin tüm olumsuzluklara rağmen ayakta durup mücadele etmesi gerektiği aktarılmıştır.

Üst Dil İşlevi

Dilin kendine özgü birçok özelliği ve sırrı bulunmaktadır. Bu sırra erişebilmek için o dili biliyor olmak ve algılayarak konuşuyor olmak gerekmektedir. Dil, insanların bir araya gelerek oluşturduğu; ancak nasıl oluşturulduğuna yönelik bilgilerin kesin bir şekilde açıklığa kavuşturulamadığı insan ürünü bir yapıdır. Dilin mantığını bilmeyen ya da bilmesine rağmen anlayamayan kişiler için dilin kendi içindeki yapısının da detaylı bir şekilde açıklanması gerekmektedir. Alıcının, gönderici kaynaklı iletiyi anlamaması durumunda cümledeki unsurların açıklanma gereksinimi doğmaktadır. *“Gönderici ile alıcının ortak bir kod (dil) kullandığını denetlemek veya anlaşılmayan ifadelerin içeriğini netleştirmek gerektiği durumlarda”* (Coşkun Nesterova, 2023: 332) bu işlev kendisini göstermektedir. Üst dil işlevi, alıcının bazı ifadeleri anlamadığı durumlarda göndericinin kullandığı ifadelerle dönük daha farklı bir anlam seçerek sağlıklı iletişim kurmayı amaçladığı işlevdir. Yani dilin dille anlatılması durumudur. Orhun Yazıtları'nda da açıklanmaya ihtiyaç duyulan ifadeler, sonrasında daha açık ve belirgin bir şekilde ortaya konulmaktadır. Orhun Yazıtları'nda soru ile başlayan ifadeler sonrasında dair açıklamaları da peşinden getirmektedir. Soru sorulmasındaki amaç, alıcının ilgisini çekip konunun daha da aydınlatılmasını sağlamaktadır.

“Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağanı, bu zamanda oturdum” (KT G1) (Ergin, 2015: 35) cümlesinde benzetme edatı “gibi” aracılığıyla devleti yönetme yetkisinin Tanrı tarafından kağanlara kutsal bir güç olarak verildiği gösterilmektedir.

“Dokuz Oğuz beyleri, milleti! Bu sözümü iyice işit, adamakıllı dinle:”(KT G2) (Ergin, 2015: 35) cümlesinde Dokuz Oğuzlara yönelik bir çağrıda bulunurken kim oldukları hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak *“Dokuz Oğuz milleti kendi milletim idi. Gök, yer bulandığı için düşman oldu. Dokuz Oğuz kavmi düşman imiş”* (KT K4) (Ergin, 2015: 57) cümlelerinde Dokuz Oğuzlar kendi milletinden sayılmasına rağmen daha sonra düşman olarak tanıtılmış ve Dokuz Oğuzların kim olduğuna yönelik alıcılara bilgiler verilmektedir.

“Bu yerde oturup Çin milleti ile anlaştım.” (KT G4) (Ergin, 2015: 37) cümlelerinde Çin milleti ile bir anlaşma yapılmasına rağmen onların özellikleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. *“Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış. Yaklaştırp, konduktan sonra, kötü şeyleri o zaman düşünürmüş.”* (KT G4) (Ergin, 2015: 37) cümlesinde üst dil işlevi açık bir şekilde görülmektedir. Çin milletinin kim olduğu hakkında

bunun gibi birçok bilgi verilerek alıcıları yani Türk milletini bu millete karşı uyararak kağanlığın gerektiği bilge kişilik ön planda tutulmuştur.

Sanatsal İşlev

Dil, ifade gücünü kullanarak düşüncelerin açığa çıkarılmasını sağlamaktadır. Bu güç, estetik ve sanatsal düşünce yapısı çizgisinde alıcıya aktarılabilir. Alıcıyı etkileme özelliği ile ortaya çıkan bu işlev, dilin daha etkili ve günlük konuşma dilinden biraz daha uzaklaşarak insanların ruhlarına dokunmayı amaçlamaktadır. Dilin standart kullanımdan ayrılarak gündelik yaşamda pek tercih edilmeyen kalıpları tercih etmesi bu işlevin amacını oluşturmaktadır. Sanatsal işlev, dilin nasıl kullanıldığıyla ilgilidir. *“Bu işlevde sözün dışsallığı kendisini sergiler. Başka bir deyişle, gösteren nötr, sıradan ve keyfi bir unsur olmaktan çıkar ve kendi özelliklerini ön plana çıkarır”* (Coşkun Nesterova, 2023: 333). Dilin bu işlevle kullanılması duygu ve düşünce dünyasının oldukça özgün sınırlar içinde yansıtıldığını göstermektedir. Ancak iletişimin anlamlı duruma gelebilmesi için gönderici, iletişimi alıcının da durumunu göz önünde bulundurarak aktarmak zorundadır; çünkü kodun tam olarak çözül(e)memesi iletişimi sekteye uğratabilmektedir. Yazıtlarda sanatsal işlevle oluşturulmuş olan cümleler tespit edilerek kendi içerisinde şu şekilde sınıflandırılarak açıklanmıştır:

“Tanrı gibi Tanrı yaratmış Türk Bilge Kağanı, sözüm: Babam Türk Bilge Kağanı ...”(KT G1) (Ergin, 2015: 35).

“Kanın nehir gibi koştı. Kemiğin dağ gibi yattı”(BK D20) (Ergin, 2015: 73).

“Kanın su gibi koştı, kemiğin dağ gibi yattı”. (KT D24) (Ergin, 2015: 49).

“Düşmanımız etrafta ocak gibi idi, biz ateş idik”. (T1 G1) (Ergin, 2015: 99).

“Türgiş kağanını ordusu ateş gibi, fırtına gibi geldi” (BK D27) (Ergin, 2015: 77) cümlelerinde Türk milletinin sahip olduğu özellikler güçlü unsurlara benzetilerek ve aynı zamanda bazı kavramların da kişileştirilmesi dilin etkili ve estetik bir şekilde kullanılmasını sağlamıştır.

Yazıtlarda duyular arası aktarma yapılması da kavramların daha da somut bir duruma getirilmesi amaçlanmış ve dilin anlatım gücü daha da zenginleştirilmiştir: *“...tatl söz...”* (BK K5). (Ergin, 2015: 91).

Yazıtlarda sınırlı sayıda da olsa atasözleri bulunmaktadır: *“Yufka olanın delinmesi kolay imiş, ince olanı kırmak kolay. Yufka kaim olsa delinmesi zor imiş. İnce yoğun olsa kırmak zor imiş”*. (T1 G6-7) (Ergin, 2015: 101) cümlesinin “Birlikten kuvvet doğar.” atasözü ile aynı anlama geldiği görülebilmektedir.

“Zayıf boğa ve semiz boğa arkada tekme atsa; semiz, boğa, zayıf boğa olduğu bilinmezmiş derler diyip öyle düşündüm” (T1 B6) (Ergin, 2015: 99) cümlesi günümüzdeki “Karda yürüyüp izini belli etmemek ya da saman altından su yürütmek” atasözleriyle benzerlik göstermektedir.

“Kanın su gibi koştı, kemiğin dağ gibi yattı. Beylik erkek evladın kul oldu, hanımlık kız evladın cariye oldu” (KT D24) (Ergin, 2015: 49) cümlesi ise “Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur.” atasözü ile benzerlik göstermektedir. Bu ve bunun gibi birçok atasözü örneğine yazıtlarda rastlamak mümkündür.

Yazıtlardaki deyimlerin günümüzde de aynı anlamla kullanıldığı görülmektedir. Bu da dildeki etkili anlatım gücünün hiç sekteye uğramadan devam ettiğini gözler önüne sunmaktadır. Yazıtlarda deyim olarak kullanılan birçok örnek ise şu şekildedir:

“Başhya baş eğdirmiş, dizliye diz çöktürmüş” (KT D2) (Ergin, 2015: 41)

“Ordu sevk ederek dört taraftaki milleti hep almış, hep tâbi kılmış” (KT D2) (Ergin, 2015: 41)

“Güneyde Dokuz Ersin’e kadar ordu sevk ettim”. (KT G3) (Ergin, 2015: 35).

“Kendim düşünceye daldım” (KT K10) (Ergin, 2015: 59).

“Elli yıl işi gücü vermiş”. (hizmet etmek) (BK D7-8) (Ergin, 2015: 67).

“İlli millet idim, ilim şimdi hani, kime ili kazanıyorum der imiş. Kağanlı millet idim, kağanım hani, ne kağana işi gücü veriyorum der imiş” (BK D8-9) (Ergin, 2015: 67, 69) cümlelerinde sözcük yinelenmeleriyle anlatımın daha etkili olması sağlanmıştır.

İkilemeler; aynı sözcüğün tekrarıyla, yakın ile karşıt anlamlı sözcüklerin ve ses açısından benzer sözcüklerin bir araya geldikten sonra cümledeki anlamın pekiştirilmesinde, zenginleştirilmesinde; duygu ve düşüncelerin daha etkileyici bir şekilde aktarılmasında sıklıkla tercih edilen kalıp ifadelerdir. Unutulan ya da günlük yaşamda kullanımı oldukça az olan sözcüklerin de bir araya gelmesiyle oluşan ikilemelerde alıcının dikkatini çekmek asıl amaçtır. İkilemeler, *“Anlamın pekiştirilmesi ve zenginleştirilmesi bir yana, dillerin, evrendeki sonsuz sayıdaki varlıkları karşılamak için başvurdukları yöntemler açısından bakıldığında, ikilemeler daha dikkat çekici bir hâl almaktadır”* (Aydın ve Karaman, 2019: 261). Dile yerleşen ikilemeler, dilin anlatım gücünü zenginleştirir. Günümüzde kullanılan ikilemelere Türkçenin en eski yazılı kaynağı olan Orhun Yazıtları’nda da denk gelinmektedir. Bu durum Türkçenin anlatımı etkinleştirmek için yüzyıllar boyunca sanatsal bir işleve hizmet ettiğini kanıtlamaktadır: *“Dilde söz varlığı unsuru olmanın dışında söz dizimi ve anlam bilimi açısından da önemli birlikler olarak görülen ikilemelere Türkçenin her döneminde ve her lehçesinde belirgin bir şekilde rastlanılmaktadır”* (Karaca ve Yalçın, 2016: 1652). Sanatsal işlevin amaçlarından birisi de anlatımı estetik boyuta taşıyıp alıcıda bir etki uyandırmasıdır. Bu doğrultuda Orhun Yazıtları’nda farklı şekillerde oluşturulmuş ikilemelerin bu amaca hizmet ettiği kanıtlanarak örneklerden bazıları şunlardır:

*“Türk milletinin **adı sanı** yok olmasın diye...”* (BK D21) (Ergin, 2015: 75)

*“Ötüken yerinde oturup **kervan kafil** (arış tırkiş) gönderirsen hiçbir sıkıntın yoktur”* (KT G8) (Ergin, 2015: 37)

*“**Evini barkını** bozdum.”* (BK D34) (Ergin, 2015: 81).

*“Kögmenin yeri, suyu sahipsiz kalmasın diye Az, Kırgız milletini **tanzim** ve **tertîp** edip geldik”.* (BK D17) (Ergin, 2015: 73).

*“Ondan sonra Tanrı buyurduğu için, **devletim** (talih), **kismetim** var olduğu için, ölecek milleti diriltip besledim”.* (BK D23) (Ergin, 2015: 75).

*“Oturduğumda ölecek gibi düşünen Türk beyleri, milleti **memnun olup sevinip**, yere dikilmiş gözü yukarı baktı”.* (BK D2) (Ergin, 2015: 65).

*“Ben kendim kağan oturduğumdan her yere gitmiş olan millet yaya olarak, çıplak olarak, **öle yite** geri geldi”.* (KT D27) (Ergin, 2015: 51).

*“O sözü işitip **gece** uyuyacağım gelmedi, **gündüz** oturacağım gelmedi”*(T1 G5) (Ergin, 2015: 101).

*“Türk milleti **öldü, mahvoldu, yok oldu**”.* (T1 B3) (Ergin, 2015: 97).

Yazıtlarda birçok kalıp sözler¹, mecazlı kullanımlar, sözcük tekrarları, alışılmamış bağdaştırmaların ve söz sanatının² tercih edilmesi sanatsal işlevin dile oldukça hâkim olduğunu göstermektedir. Türkçenin bulunabilen ilk yazıtlarında bile bu kalıpların kullanılması, dilin olgunlaşma sürecinin daha eskiye dayandığını kanıtlamaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Dil, toplumu bir aradan tutan en güçlü bağıdır. Bu bağ sayesinde insanlar, birlik ve beraberliklerini sonsuza dek sürdürebilme yetkisine sahip olmaktadır. Orhun Yazıtları Türk milletinin birliğini yansıtan en eski yazılı kaynaktır. Yazıldığı dönemin özelliklerini yansıtan yazıtlar, her anlamda yol göstererek Türk milletinin geleceğinin de temellerini atmıştır. Yazıtlar sayesinde binlerce yıl iletişim kuracak bir millet, köklü bir kültür ve zengin bir düşünce dünyası yaratılmıştır. Türk milletine seslenişin en eski ve büyük kaynağı olan yazıtlarda alıcıların “Burada ne denilmek isteniyor?” diye göndericiye soru sorma olanağı bulunmamasına rağmen yazıtların vermek istediği iletilerin zaten son derece açık ve anlaşılır olduğu görülmektedir. İletişimin sağlıklı olabilmesindeki anlaşılır ve etkileyici anlatım

¹ Yazıtlardaki deyim ve atasözlerinin hakkında detaylı bilgi için bk. (Özcan, 2019).

² Yazıtlardaki söz sanatları hakkında detaylı bilgi için bk. (Aksan, 1994).

koşullarının yazıtlara hâkim olduğu açık bir şekilde görülmüş ve çeşitli imgeler, soyut kavramlar ve söz sanatlarıyla da işlenmiştir.

Orhun Yazıtları'nın aktarmış olduğu her iletinin altında farklı bir dil işlevi yatmaktadır. İşlevlerin farklılaşması, yazıtların Türkçenin ilk yazılı kaynağı olmasına rağmen işlevsel bir dil işçiliği sonucunda oluşturulduğunu göstermektedir. İşlevler sayesinde aktarılan iletiler daha iyi anlaşılmıştır ve bunlar alıcıların ruhuna da etki ederek estetik anlayış, dile ve dilin yansıması olan Türk milletine aktarılmıştır. Türk milletinin günümüzdeki ve sonsuza dek sürecek olan varlığı, yazıtlardaki cümlelerin coşku ve heyecan uyandırarak alıcıyı harekete geçirmede son derece başarılı olduğunun en somut kanıtıdır.

Kağanlar, Türk milletinin bilge kişilikleridir. Toplumunu yönlendirmek, bilgilendirmek ve geliştirmekle yükümlüdür. Yazıtlardaki cümleler ele alındığında iletilerin milleti bilgilendirmek amacıyla oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Millete gerek öğüt vererek gerek de uyarılarda bulunarak farklı bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmıştır. Bunların yanında dönemin özellikleri hakkında da birçok bilgiye rastlanılmaktadır. Tüm bunların sonucunda yazıtların genel olarak dilin anlatım işlevi çerçevesinde oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Dil içindeki öğelerin ne olduğunun açıklandığı üst dilsel işlevin ise yazıtlarda daha az tercih edildiği görülmektedir. Yazıtların belki de en çarpıcı tarafı alıcı üzerinde etki bırakmayı amaçlamasıdır. Kağanların bilge kişiliklerinin sonucunda ortaya çıkan deneyimleri, çağrı işlevi aracılığıyla alıcıya aktarılmış ve doğrudan sen dili kullanılarak alıcının harekete geçmesinde bu işlevin son derece önemli bir etkiye sahip olduğu birçok örnekte görülmektedir. Yazıtların alıcılara sorular sorarak iletilerin anlaşılıp anlaşılmadığını onaylaması, dilin ilişki ile doğrudan ilgilidir. Alıcı, yazıtlardaki birçok örnekte bu işlev aracılığıyla metnin içine dâhil edilmiş ve zihnindeki sorulara hayal ve düşünce dünyasını geliştirerek yanıt bulması istenmesi yazıtların alıcıyı her anlamda geliştirme konusunda oluşturulduğunu göstermektedir. Düşüncelerin anlaşılır bir biçimde aktarılmasının yanında etkili bir anlatımla da aktarması gerektiğinden alıcının ruhuna işleyemeyen bir iletiden sağlıklı bir dönüt beklemek mümkün değildir. Bu doğrultuda yazıtlardaki iletilerin birçoğunun coşku işlevi ile yazıldığı; alıcının duygu ve düşüncelerine seslenmede bu işlevin rol aldığı gözlemlenmiştir. Yazıtlar, genel olarak açık ve net cümlelerle süslenirken anlatımın pekiştirilmesi ve zenginleştirilmesinde dilin sanatsal işlevinden de oldukça faydalanılmıştır. Bu sayede alıcıda iletilerin etki derecesi artırılmış ve alıcının ilgisinin metinler üzerine çekilmesi sağlanmıştır. Tüm bu işlevler ve yazıtlardaki cümleler göz önünde bulundurulduğunda aktarılan ifadelerin zengin bir anlatım gücüne sahip olması sayesinde bir cümlede birden fazla işlevin yer aldığı da unutulmamalıdır. Bu nedenle cümlelerin işlevlerini birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün olmamış ve cümlede ağır basan işlev ön plan çıkarılmıştır. Sonuç olarak Orhun Yazıtları'ndaki her cümlemin dilin en az bir işlevini içerdiği kesinlikle görülebilmektedir. İletiler, Türk milletinin kaderini değiştirecek boyuta ulaşmıştır ve alıcıları her yönden de geliştirme amacıyla oluşturulmuştur. Dilin sahip olduğu zengin işlevler özgün bir söz ustalığıyla yazıtlara işlenmiş ve Türk dilinin, egemenliğinin ve kültürünün doruklara çıkarılması hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

Açıl, O. İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı ve Kadın Hakları, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/3 (Nisan 2016), 63-72.

Ahanov, K. (2021). *Dil Bilimin Esasları* (Akt. Murat Ceritoğlu). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, D. (1994). Göktürk Yazıtlarında Söz Sanatları Güçlü Anlatım Yolları. *Türk Dili Araştırmaları Yılığ - Belleten*, 38(1990), 1-12.

Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil Bilim (Cilt I, II, III)* Türk Dil Kurumu Yayınları.

Altınörs, A. (2020). *Dil Felsefesi Tartışmaları Platon'dan Chomsky'ye*. Bilge Kültür Sanat.

Ayan, D. (2021). Türkçede Göç: Sözcükler ve Kavramlar, *İnsan Hareketliliği Uluslararası Dergisi*, 1 (1): 90-119.

Aydın, E. ve Karaman, A. (2019). *Eski Türk Yazıt ve El Yazmalarında İkillemeler*, *Journal of Old Turkic Studies*, 3(2), 259-286.

- Bayraktar, N. (2006). Dil Bilimi. Nobel Yayıncılık.
- Buran, A. (2016). Dil-İnsan-Kimlik İlişkisi, *Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu* (28-30 Nisan 2016- Bartın Üniversitesi), C II, s.391-394.
- Çekici, Y. E. (2021). *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Açısından Dil İşlevleri*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Çeribaş, M. (2021). Türk Kültüründe Kut İnancı Ve Kut Aktarma Yolları, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2021, Cilt: 14, Sayı: 36, 1185-1206.
- Dessalles, J.L., Picq, P. ve Victorri, B. (2020). *Dilin Kökenleri* (Çev. Atakan Altınörs). Bilge Kültür Sanat.
- Develi, H. (2015). *Dil Doktoru Dile ve Türkçeye Dair Yazılar*. Kesit Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2020). *Türklük Bilimi Yazıları*. Bilge Kültür Sanat.
- Ergin, M. (2015). *Orhun Abideleri*. Boğaziçi Yayınları.
- Erkman Akerson, F. (2016). *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış*. Bilge Kültür Sanat.
- Frege, G. *Écrits logiques et philosophiques*, Traduction et introduction C. Imbert, Seuil, 1994.
- Gökberk, M. (2004). *Değişen Dünya Değişen Dil*. Yapı Kredi Yayınları.
- Kaplan, M. (2012). *Kültür ve Dil*. Dergâh Yayınları.
- Karaca, V. İ. ve Yalçın, S. K. (2016). Azerbaycan Türkçesi Ağzlarında Görülen İkillemelerin Sözcük Türü/Yapı ve Anlam Bakımından Değerlendirilmesi, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4), 1651-1675.
- Kılıç, V. (2007). Dilin İşlevleri: Metin Eylem Kuramı Yaklaşımı, *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi/Journal of Social Sciences* 1 (2). 124-138
- Kılıç, V. (2022). Dilin İşlevleri. İçinde Çotuksöken, B. ve Önkal, G. (Ed.) *Felsefe Söyleşileri XI-XII, Dil Felsefesi/Sanat Felsefesi* (ss. 30-33). Maltepe Üniversitesi Yayınları.
- Korkmaz, S. (2005). Fast-Food (Hızlı Yemek) Pazarında Rekabetçi Stratejilerin Etkinliği: Üniversite Gençliğinin Tercihlerini Üniversite Gençliğinin Tercihlerinin Analizi. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2.
- Lycan, W. G. Dil Felsefesi Güncel Sorunlar, Çözümler ve Tartışmalar (Çev. R. Levent Aysever). Say Yayınları.
- Mert, İ. S. ve Aydemir, M. (2019). Yönetmel Cesaretin Tarihi Kaynakları Üzerine Bir İnceleme: Eski Türk Yazıtlarında Cesaret, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(6), 331-340. <https://doi.org/10.18506/anemon.523718>
- Nesterova Coşkun, S. (2023). Roman Jakobson'da dilin işlevleri ve işleyiş mekanizması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (36), 326-339. DOI: 10.29000/rumelide.1372353.
- Özcan, M. F. (2019). Orhun Yazıtlarındaki atasözü ve deyimlerin günümüzdeki karşılıklarına yönelik inceleme, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (16), 98-105. DOI: 10.29000/rumelide.616897
- Özcan, Z. (2014). *Dil Felsefesi I (Mantıkçı Paradigma)*. Sentez Yayıncılık.
- Pinker, S. (2021). *Dil İç Güdüsü, Zihin Dili Nasıl Meydana Getirir?* (Çev. Feray İlgün). Bilge Kültür Sanat.
- Toklu, M. O. (2018). *Dil Bilime Giriş*. Akçağ Yayınları.

Üren, U. (2022). Köktürk Yazıtlarının “askerî propaganda” bağlamında değerlendirilmesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 42, 129-161.

Yağcıoğlu, S. (2005). Dil Asla Masum Değildir. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 136-143.

Yalçın, S. K. ve Şengül, M. (2007). Dilin İletişim Süreci İçerisindeki Rolü ve İşlevleri, *Journal of Turkish Studies*. C 2, 2, 749-769.

Yıldırım, E. 2021. Türklerdeki Kut Anlayışı İle Mezopotamya'daki Kralın Kutsallığı İnancının Karşılaştırılması, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*. 70, (Ocak-January 2021). 325-342.

Yıldız Altın, K. (2021). *Türk Kültüründe Atalar Kültü*. Gazi Kitabevi.

Yolcu, M. (2002). Dil: İşlevi, Çeşitleri ve Alanları Bağlamında Kavramsal Bir İnceleme, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* II, Sayı: 4.